

N:o 211.

Af herr **C. A. Lindhagen**, om *skrifvelse till Kungl. Maj:t angående utredning rörande till industriens understöd upplåten kronojord m. m.*

Kronan har under gångna tider donerat otroligt mycket jord till jordbruket, industrien och städerna. Den vanliga gången har sedan varit, att denna jord prisgifvits såsom byte åt den enskilda företagssamheten med åsidosättande af gåfvans ändamål. I en mängd fall har tiden utplånat spåren af de ursprungliga statsåtgärderna och då lär ingenting vara att göra vidare åt saken. Men i de fall åter, där statsmaktens omtanke ligger oss mera nära och ej tillhör något oåterkalleligen förflutet, bör det vara en rätt för staten lika väl som en skyldighet att vaka öfver sitt verk.

Hvad kronans jorddonationer till industrien angår, ha dessa på senare tider bestått i upplåtelse af skogar till bergshandteringens understöd och af stockfångst till sågverk m. m., äfvensom af nybyggen. Indirekt har industrien dessutom beredts oerhörd vinst af de skogar, som genom afvittringarne i de norra delarne af riket tillföll bönderna.

Först är således här att märka de förnämligast under 16- och 1700-talen till bergshandteringens understöd anslagna skogar. De till äldre verk äfvensom vissa järngrufvor gifna skogar hafva åtnjutits fritt, men i öfrigt har för dessa skogar erlagts en viss rekognitionsafgift, hvarför de med ett gemensamt namn kallats rekognitionsskogar. Numera lærer man skilja endast mellan rekognitionsskogar samt de i Bergscollegii cirkulärbref ^{29/3} 1824 omformålade grufskogar och grufallmänningar, hvilka senare ej få till skatte lösas och för hvilka numera jämväl erlagges rekognitionsafgift.

Hvad angår *rekognitionsskogarne*, så skulle dessa, där de ej under en mera bestämd besittningsrätt blifvit åt bergverken upplåtna, enligt 1809 och 1810 års Riksdagars beslut få indelas till hemman och skattelösas, hvarvid öfverloppsmark borde återfalla till kronan. Enligt uppgift i en år 1895 utgifven skrift om till bruks understöd skattelsålda hemman, torp och skogar skulle vid den tiden omkring 800,000 tunnland af rekognitionsskogarne blifvit till vederbörande bruksägare skatteförsålda samt antagligen omkring 150,000 tunnland sådana skogar då ännu ha behållit sin natur. En god del af dessa skatteköp hade upprättats så sent som på 1870- och 1880-talen. I samma skrift uppgifves, att rekognitionsskogarne torde vid början af 1800-talet omfattat omkring 1½ miljon tunnland samt att på grund af kungl. brefven den 4 februari 1811 och 31 mars 1824 kronan återtagit en del af dessa skogar och dessutom åtskilliga bruksägare afsagt sig nyttjanderätten till åtskilliga hundratusen tunnland däraf. Då rekognitionsafgifterna och skattelösen utgjorde mycket obetydliga belopp i förhållande till skogarnes värde, är det här fråga om en ren donation. Säsom i skatteregleringskommitténs betänkande af år 1882 uppgifves, hade då rekognitionsskogar, indelade till hemman om tillhopa 276,92 mantal, sålts till verksägare mot köpeskillingar, hvilkas sammanräknade belopp utgjorde allenast 23,432 kronor 41 öre, d. v. s. omkring 85 kronor pr mantal eller 3 à 6 öre pr tunnland skogsmark. Åtskilliga af dessa domäner har kronan sedan för bildande af kronoparker återköpt och därför betalt ett belopp motsvarande minst taxeringsvärdena. Till närmare belysning må exempelvis omnämnas, att inom Gäfleborgs län funnos år 1903 20 bruk, som ägde skatteköpta hemman och lägenheter inom länet, hvilka uppkommit af rekognitions-skogar och som enligt skattebrefven skola vara oskiljaktigt förenade med bruket. De voro nämnda år taxeringsvärderade till 4,130,900 kronor och i skatteköpeskillning hade för dem utgifvits endast 5,318 kronor 30 öre.

Vid 1886 riksdag väcktes motion i Första Kammaren med yrkande, att därest skattebref å hemman bildadt af rekognitionsskog innehölle, att hemmanet ej finge skiljas från bruk eller fabrik, till hvars understöd upplåtelse skett, sådant villkor ej skulle medföra behörighet för kronan att, i händelse inrättningen nedlades, yrka rubbning af ägares och inteckningshafvares rätt. Denna motion afslogs af Riksdagen och yttrade därvid en talare i Första Kammaren, att rekognitionsskogarnes afhändande från staten vore ett af de största ekonomiska misstag, som blifvit begångna under århundradet; hade staten haft skogarne kvar, så

skulle grundskatter och annat kunnat afskrifvas och ersatts genom den ökade afkastningen af denna skogsegendom. Enligt sedermera meddelade domar af högsta domstolen har emellertid (Holms juridiska arkiv 1897 sid. 317) återvinningstalan från kronans sida förklarats icke kunna äga rum, af den anledningen att villkoren för donationen ej uppfyllts. På motion i Första Kammaren tog sig redan 1898 års Riksdag före att utan närmare eftertanke besluta, att författningarnes föreskrift om skatteköpta rekognitionshemmans oskiljaktighet med bruken skulle upphöra att gälla och att i följd däraf förbehåll därom ej skulle intagas i nya bref. Kungl. Maj:t godkände också förslaget och förordning därom utkom den 22 december 1898. Det är verkligen förödmjukande att nödgas erkänna, att man af ouppmärksamhet varit med om något sådant.

Af de egentliga rekognitionsskogarna lärer återstå ej skattelöst allenast Tunabergs kopparverks allmänning i Södermanland, hvilken emellertid är föremål för reglering.

De till *bergshandteringens understöd i öfrigt anslagna skogar*, hvilka ej få till skatte lösas, stå under domänstyrelsens inseende och upptagas dessa i domänstyrelsens senaste ämbetsberättelse med en areal af 33,184 hektar 10 ar. Deras skötsel är ordnad genom förordningen den 27 maj 1898 angående »förvaltningen af statens till bergshandteringens understöd anslagna skogar.»

Utöfver förenämnda anslag af skogar har *bruksrörelsen* äfven gynnats med jordtilldelningar på det sättet, att till den *anslagits en mängd kronohemman och torp, hvarå kronoåbo funnits*, med rätt för bruksägaren att i åbons ställe skattelösa hemmanet. Förmånerna för bruksägaren bestodo här förnämligast endast i en viss företrädesrätt till inköp af skogsprodukterna samt till åbons tjänstbarheter. Jämlikt kungl. kungörelserna den 21 maj 1878 och 23 december 1881 blef det medgifvet åbon att öfverlåta åborätten åt bruksägaren och den sistnämnde att öfverlåta skattehemmansrätten åt åbon. Det är förunderligt, att ett sådant medgifvande som det förstnämnda kunnat utfärdas. I den omförmälda skriften af år 1895 säges, att af i kommerskollegium tillgängliga handlingar framginge, att omkring 200 mantal sådana hemman på vissa stadgade villkor under bruk skattesålts. Men det tillägges, att dåmera dock ett ganska ringa antal åbor kvarsutte, enär de antingen till bruksägarna försålt sin åborätt eller ock, hvad som mest torde vara fallet, blifvit emot dem tillförsäkrade rättigheter från hemmanen bortdrifna.

Vidare hafva ock företrädesvis i de nordligaste länen *särskildt sågverken gynnats med privilegier å årlig stockfångst* på kronans skogar

mot en viss stubböresafgift. Dessa privilegier tillkommo under 1700-talet och långt inpå 1800-talet. Några sådana finnas ej vidare inom Gäfleborgs och Jämtlands län, enär vid afvittringen inom nämnda län de sågverk, hvilka förut åtnjutit dylika privilegier, i ersättning därför tilldelats bestämda områden, som blifvit till hemman indelade och skattlagda. En så beskaffad områdestilldelning har äfven förekommit inom de nordligare länen. Sålunda blef t. ex. Hvitåfors sågverk i Norrbottens län vid afvittring år 1859 för 2,170,7 träd af sin privilegierade stockfångst tillagdt besittningsrätten till 27 särskilda hemman. Stora områden ha på detta sätt tillfallit sågverken med full äganderätt.

Inom Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län har emellertid utbrytning af stockfångst ägt rum äfven på det sättet, att till sågverken småningom anvisats visst aftaget skogsområde, hvarifrån de mot erläggande af en skogsränta ägde uttaga den årliga stockfångst, som ursprungligen tillförsäkrats dem mot stubböresafgift. Efter år 1886 har träffats upprepade aftal mellan kronan och innehafvare af stockfångstområden, hvarigenom de senare afstått all rätt till områdena åt kronan mot medgifvande att under vissa år få verkställa en vidsträcktare afverkning, än som innefattas i stockfångstprivilegierna.

Såväl stubböresafgifterna som skogsräntan utgjorde endast en obetydlighet mot stockfångstens verkliga värde. Däremot har det vederlag för stockfångsten, som erhöles i sammanhang med afvittringen, varit synnerligen frikostigt tilltaget. Rörande omfattningen af de med äganderätt åt sågverken upplåtna skogar finnes nog ingen tillgänglig utredning. I fråga om de mot skogsränta utbrutna skogarna begärde 1874 års Riksdag åtgärders vidtagande för att för kronans räkning försälja öfverskottsvirket å dessa skogar. Enligt kungl. brefvet 17 december 1880 förklarades emellertid Riksdagens framställning ej lagligen kunna föranleda till annat än att skogsstyrelsen ägde om afverkning af öfverskottet under viss tid träffa öfverenskommelse med sågverksägaren. Kronan var således hänvisad till att antingen låta skogen stå oafverkad och förfaras eller ock upplåta afverkningen till sågverksägaren mot det pris han ville betala. Häraf begagnade sig också privilegiehafvarne.

Såsom ett exempel i huru hög grad sågverksindustrien gynnats vid dessa utbrytningar af stockfångst, må anföras, att Mo sågverk, som numera äges utaf Mo och Domsjö aktiebolag, för en privilegierad årlig stockfångst af 879 träd fått efter 1882 genom statens i administrativ väg gjorda förfoganden såsom present utöfver den årliga stockfångsten, representerande ej fullt räntan å ett kapital af 100,000 kronor, uttaga

skog till värde enligt samma beräkning af åtminstone 3,500,000 kronor. Härtill kommer, utom vinst före 1882 på denna stockfångst, den betydande vinst på de synnerligen värdefulla skogar, hvilka samma privilegiehafvare erhöi med äganderätt såsom vederlag för annan stockfångst.

Alldeles fristående äro åtskilliga slag af *privilegier*, genom hvilka större ägoområden inom *Norrbottnens län* blifvit företrädesvis på 1700-talet upplåtna åt enskilda personer eller bolag till anläggande af järn- och sågverk samt för uppodling af större landsträckor. Sådana voro: 1) Kengis bruks- och bergfrälse egendom i Pajala socken, 2) Meldercreutzska och Hermelinska bergverks- och odlingsdistrikterna (det förra odlingsdistriktet innefattade en landsträcka af omkring 20 mils längd och 10 mils bredd emellan Luleå och Kalix älfvar), 3) Palmstruchska odlings- och skogsdistrikt (ett ödesland 10 mil långt och 2 $\frac{1}{2}$ mil bredt på norra sidan af Piteå älf), 4) Korpforss och Rensundsforss järnverksanläggningar med därtill anslagna skogar, och 5) Awaforsss masugns och Hvitåforss bruks koldistriktsskog. Dessa privilegier reglerades i sammanhang med afvittringen. Stora områden frångingo därvid privilegiehafvarne och medtogos i den allmänna afvittringen. En utredning borde här ske, till hvilken omfattning ändock i följd af privilegierna delar af dessa jordområden bibehållits vid bruks-, grufve- och sågverksindustrien, som ej räknats till rekognitionsskogar. Sålunda lära Gellivarebolagets många hemman härröra från Meldercreutzka privilegiet.

Bolag hafva som sagdt jämväl på ansökan erhållit *nybyggesrätt* till en stor myckenhet nybyggen särskildt i Norrbottens län. En närmare utredning härom saknas.

Såsom redan ofvan antydts, hafva dessa jorddonationer under tidernas lopp börjat disponeras med åsidosättande af kronans villkor vid gåfvan. Därtill kommer, att detta nya användningssätt alltmer utmynnar i att sköfla skogarne och försämra ställningen för folket, som brukar eller har sina bostäder på dessa marker, hvilket icke heller varit meningen med gåfvan.

Man kan fråga sig, hur detta har varit möjligt. Förhållandet är emellertid, att det nya tillståndet så småningom växer fram under hägnet af lagar, skrifna såväl som oskrifna, hvilka aldrig varit stiftade i afsikt att medföra en sådan verkan.

En sådan författning är lagen om tjuguarig häfd den 22 april 1881. Den innehåller, att om någon i god tro åtkommit fast egendom och den efter vunnen lagfart såsom ägare besuttit utan afbrott under

tjugu år, då må ej klauder, som därefter på grund af äldre rätt instämmas, emot häfden gälla. Det säges, att många förhoppningar fästades vid denna lag äfven därför att den kunde bereda ökade utsikter att undgå eventuella anspråk från det allmänna. Med god tro menar lagen nämligen enligt vanlig lagtillämpning endast frånvaro af kännedom om bristande iakttagande af juridiska formaliteter. Vetskap åter till exempel, att kronan i skatteköpebref vid skatteköpet uttryckligen fäst det villkor, att den skatteförsälda jorden skulle tillhöra visst bruk för visst ändamål, anses helt visst icke hindra att disponera öfver jorden på hvilket annat sätt som helst. Den förnuftiga, påtagliga rättvisan spelar i dylika fall ingen roll i lagtillämpningen. Och dock säges i motiven till lagen, att »det måste ligga i sakens natur, att ett besittningstagande, som skall kunna grundlägga häfd, icke får hafva karaktären af en våldshandling, utan måste härledas från en rättslig grund». Kallas det för en rättslig grund, att sådan orätt, som ofvan sägs, öppet får begås?

En oskrifven lag, bakom hvilken saklig orätt på detta område i största utsträckning fått skydd, är också domstolarnes rättspraxis. Vice häradshöfding G. Fahlerantz har sagt några sanna saker om den formella rättens ödeläggande förhärjningar bland statens samhällsbevarande afsikter i sin jordpolitik under gångna tider. Det är ytterligt nedslående, att i ett sådant exempel, som ofvan sägs, domstolarne äfven om häfd ej mellankommit förklarat antingen, att sådana villkor i skatteköpebref äro utan betydelse eller ock, hvilket är ännu värre, att villkoren ej ha någon verkan, därför att något äfventyr af skattemannarättens förlust ej vore i köpebrefvet uttryckligen stadgadt (se ofvannämnda prejudikat).

Det bör då åtminstone vara tillåtet för statsmakterna att stifta en ny lag, som verkligen bygger på rättslig grund och påbjuder, att hvad staten uttryckligen förbehållit också skall stå fast samt öfverträdelse däraf hafva den naturliga påföljden, att jorden återfaller till statsverket.

En mycket sväfvande fråga är brukens rätt till kronohemman och kronotorp, som anslagits till bruksrörelsen, samt bruksägarnes och åbornas ömsesidiga rättigheter, vare sig jorden blifvit skattelös eller icke. På en mängd ställen hafva som sagdt åborna blifvit bortdrifna, gentemot dem tillförsäkrade rättigheter. Där de kvarsitta, äro de underkastade godtycke på alla sätt. En speciell tvistefråga är på många ställen rätten till skogen. Åborna äga enligt författningarne rätt att själfva taga afkomsten af skogen med förbehåll endast att först hembjuda den

till bruksägaren. Men i stället taga brukena mångenstädes skogen för egen del äfven till afsalu. Understundom uthuggas dessa skogar för sådant ändamål ganska fullständigt, såsom till exempel skedde i slutet på 1890-talet å vissa hemman donerade till Åkers styckebruk i Södermanland. Om åbon ens får något kvar till husbehof, anses utan tvifvel också bero på jordägarens godtycke.

Alla dessa åbor veta, att de hafva en rätt, som aldrig blifvit dem frångagen. Men detta oaktadt glider omärkligt rätten ifrån dem, under inflytandet af andra lagar, som stå främmande för dessa rättsförhållanden, men hvilka bruksägarna med växande djärfhet söka utnyttja till redskap för sina ensidiga, mot den verkliga rätten stridande intressen. Dessa åbor hafva inga utvägar för att bevaka sina intressen, ingen enskild sakföreläggare kan reda ut något i denna härfva. Ett sådant uppdrag blefve i hvarje fall så omfattande och kostsamt, att de fattiga åborna icke skulle ha råd därtill, helst utgången af en process är minst sagdt oviss. Deras rätt inskränker sig till några gamla förbleknade handlingar, omsorgsfullt förvarade i någon vrå i hemmet. Ibland taga de fram dessa dokument för att fråga någon lagklok eller annan, som de tro intressera sig för deras sak, om ej ur dem skall kunna framtrollas något, som återskänker dem frihet och tryggade utkomstmöjligheter. Hvar och en måste säga sig, att detta öfverstiger en enskilds krafter.

Ingen annan än staten kan hjälpa dessa människor. Och hvem skulle eljest stå dem bi, om icke den, från hvilken de härleda sina anspråk. För närvarande låter dock staten den ena handen icke veta hvad den andra gör. Det är statens plikt att utreda dessa saker och med sin lag återställa rättstillståndet.

Denna sak har en tredubbel betydelse. Det gäller dels en skogs-vårdsfråga, i det att staten här har en särskild uppfordran, att skogen, såsom meningen varit, upprätthålles för att blifva till verkligt gagn för landet. Vidare gäller det den folkliga jordfrågan, det brännande problemet att skaffa jordbruk och bostäder åt folket, och därför böra de färdiga gårdarne bibehållas och nya odlingar uppmuntras samt jordbruksbefolkningen skyddas i sina gamla rättigheter; den gamla bruksindustrien, till hvilken jorden skänktes, plägade också fordom gynna en dylik utveckling. Slutligen äro villkorens upprätthållande ägnade att stödja industrien, hvilket ej blir fallet, när ägaren, såsom nu sker, använder den för andra ändamål.

Hvad som bör göras kan sammanfattas så, att en fullständig utredning om dessa för både allmänheten och myndigheter okända för-

hållanden bör framläggas. Denna utrednings resultat måste ju bli vägledande, huruvida och i hvad mån något *sakligt sedt* kan och bör åtgöras.

Några konturer skönjas dock redan nu. Ett ingripande bör under alla förhållanden vara påkalladt i skogsvårdsafseende och i ändamål att upprätthålla odlingen och därtill lägga nya. Denna i och för sig naturliga statsomsorg hämtar i detta fall ytterligare stöd af jordens egenkap att vara donationsjord, bortgifven för ej så särdeles länge sedan.

I fråga om s. k. bergsskogar och bergsallmänningar, som ej få lösas till skatte, skall utredningen kanske visa, att man ej har anledning att gå längre. Skogsvården är också redan tillgodosedd genom 1898 års författning därom.

Beträffande rekognitionsskogar bör rätten att skattelösa dem upphävas, i den mån något ej skattelöst finnes kvar samt förordning därom utfärdas utan afvaktan på utredningen. Likaledes bör den beklagliga förordningen den 22 december 1898 upphävas; och för öfrigt får ej ifrågakomma, att den till skillnad från andra civillagar skall ha retroaktiv verkan på redan uppkomna rättsförhållanden, då därom ej utsagts något i själfva lagen. Genom stiftad lag bör vidare förklaras, att de villkor, som fästats vid donationerna, skola upprätthållas vid det själfskrifna äfventyret, att de eljest återfalla till kronan, allt naturligtvis under de särskilda villkor, som kunna befinnas skäligena.

Om hemman och torp slutligen, som upplåtits till bruk på vissa villkor, gäller i fråga om upphäfvande af rätten att lösa dem till skatte samt upprätthållande af villkoren hvad ofvan sagts om rekognitionsskogar. I detta fall är dessutom särskildt att beakta angelägenhet att genom ny lag skydda åborna i deras gamla rättigheter till jordens brukande, rätt till skogsfång m. m. och i dessa rättigheter återinsätta bortdrifna åbor, detta naturligtvis dock i tidsenliga former.

Hvad angår stockfångstprivilegier, torde utredningen komma att gifva vid handen, att de privilegier, som ej utbytts emot jord, upplåten med äganderätt, snart äro i sin helhet aflösta, låt vara på ett till förmån för privilegiehafvaren alldeles oskäligt sätt. Då privilegier åter utbytts mot mångdubbelt större värden i jord, bör det kunna vara en öppen fråga, om ej staten bör återfå hvad som bekommits för mycket eller ock ställa skogarne under uthållighetsbruk och i beskattningsväg betinga sig en skälig del af afkastningen.

På grund af hvad sålunda anförts hemställer jag,

Motioner i Andra Kammaren, N:o 211.

att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om en undersökning rörande statens jorddonationer till industrien samt förslag till lagstiftning och eventuellt äfven andra åtgärder, som kunna påkallas för de ändamål ofvan närmare utvecklats.

Stockholm den 26 januari 1908.

Carl Lindhagen.
